

MÜASİR TƏHSİL: MÜƏLLİM-TƏLƏBƏ MÜNASİBƏTİ

Təhsil millətin, xalqın, dövlətin yaşamasını, inkişafını təmin edən əsas amillərdən biridir. Çünki yetişməkdə olan gənc nəslin əxlaqı, mənəviyyəti, xalqına, dövlətinə bağlılığı, bir şəxsiyyət kimi formalaşması aldığı tərbiyədən və təhsildən asılıdır. İnsan elmə yiyələndikcə özünü və həyatı dərk etməyə çalışır. Özünü dərk etməyən insan kamil bir şəxsiyyət kimi formalaşa bilməz.

Bu gün ölkənin təhsil sisteminin başlıca vəzifəsi insan kapitalının inkişafını, iqtisadiyyatın global sistemə uğurlu inteqrasiyasını və ölkənin beynəlxalq rəqabətdən daha effektiv faydalanmasını təmin etməkdir. Təhsilin uğurlu inkişafı ölkədə əhalinin rifahının yaxşılaşmasını, həm də hər bir insanın həyatının daha yüksək səviyyədə qurulması üçün zəmin yaradır.

Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyasında deyilir: “Sosial-iqtisadi həyatın müasirləşdirilməsində təhsilin rolu təkcə təhsilalanların qazandığı bilik və bacarığın iqtisadi amilə çevrilməsi ilə məhdudlaşmır. Təhsil prosesində əldə olunan bilik və bacarıqlar, həmçinin etik əxlaqi norma və dəyərlər hər bir təhsilalanın cəmiyyətin layiqli üzvü olması üçün lazımı şərait yaradır, onu biliyi və etik davranışı sayəsində örnək ola biləcək həmkara nümunəvi ailə üzvünə və vətəndaşa çevirir”.

Strategiyada deyildiyi kimi bu günün tələbəsi millətin xoşbəxt gələcəyini təmin edən vətəndaş, dövlət məmuru və mütəxəssisidir.

Uzun illərdir təhsil sahəsində çalışır, dərslər deyir, tələbələrimdə tədris etdiyim fənnə qarşı maraq oyatmağa çalışmışam və istəmişəm ki, onlar özlərini, nə üçün yaşadıklarını, həyatın mənasını dərk etsinlər. Tələbələr çox, xarakterlər, qabiliyyətlər müxtəlif. Fikirlərimi qəbul edib öyrənmək istəyənlər də olub, razılaşmayanlar da. Bir sual doğur, bu gün öyrənmək istəyən çoxdur, yoxsa öyrənmək istəməyən? Doğrudanmı tələbələr oxuya bilmir və oxumaq istəmirlər? Öyrənmək istəyən yoxdursa, onda öyrədəninin fəaliyyəti əhəmiyyətsiz bir iş çevrilir. Pedaqoji ədəbiyyatlarda, dövlət sənədlərində müəllim sənəti, peşəsi, şəxsiyyəti və pedaqoji ustalığı ilə bağlı yetərincə məlumatlar var. Bəs tələbə necə olmalıdır, o hansı keyfiyyətlərə, məzuniyyətlərə malik olmalıdır? Tələbə ərəb sözü olub “tələb edən” deməkdir, yəni, tələbə tələb edəndir. Student sözü isə latın dilində “cəhd göstərən” deməkdir. Hər iki mənəni analiz etdikdə görürük ki, hər iki söz yaxın mənalar kimi görsənsə də, ancaq cəhd etməklə, tələb etmək arasında böyük fərq var. Türkiyə türkcəsində “öğrenci” sözü istifadə olunmaqla mənası öyrənən şəxs nəzərdə tutulur. Filosoflar bu mənə ilə bağlı belə deyirlər ki, “öyrənmək sancılı bir müddətdir. Balaca ikən sümüklər uzandıqına görə bədənimizin ağrması kimi”.

Çin filosofu Konfutsi deyirdi ki, insan hər gün yeni çatışmazlıqlarını tapıb meydana çıxara bilirsə və hər ay öyrəndiyi mövzuları ağılında tuta bilirsə, onda öyrənmə sevgisi vardı deyər bilərik”.

Bu gün tələbələr istənilən səviyyədə ona dərslər deyən müəllimi haqqında fikir söyləyə bilər, bəs özü haqqında necə düşünür, özünü necə dərk edir, özünü tanıyırmı, imkanlarını düzgün qiymətləndirə bilirmi?

Bu suallara cavab tapmaq üçün bir neçə fakültədə həm bakalavr, həm də magistr pilləsində tələbələrlə sorğu keçirdik. Cavablar müxtəlif və rəngarəngdir. Belə ki, orijinal fikir söyləyənlər də, ənənəvi cavab verənlər də oldu.

Nümunələrə müraciət edək:

“Mənim fikrimcə tələbə elmə sevgisi olan, gələcəkdə elm adamı olmağı arzulayan, dərslər, müəllimlərinə qarşı diqqətli, hörmətli olmalıdır. Belə ki, tələbə müəllimə yeni fikir söyləyərkən onu mədəni bir şəkildə ifadə etməlidir. Məsələn, “Müəllim, mən bu mövzu üzərində işləmək istəyirəm. Başqa mövzunu götürən deyilmi” əvəzinə, “Müəllim, icazənizlə mən bu mövzunu araşdırmaq, yazmaq istərdim”. Çünki bu mövzu mənim maraq sahəmə uyğundur” (E.T.) (I kurs magistr).

“Tələbədə elmə qarşı istək, işgüzarlıq və çalışqanlıq olmalıdır. Yəni, tələbə universitetdə oxuyursa, onun bir istəyi olmalı, elm öyrənmək. Tələbə sevdiyi sahə üzrə təhsil almalı və bilməlidir ki, gələcəkdə xalqı üçün nə edə bilər. Sevmədiyini fakültədə oxuyan tələbə sadəcə vaxt itirir, nə özünə, nə də başqasına xeyri olmur” (Q.X.) (I kurs magistr).

“Tələbə ilk növbədə özünə qarşı tələbkər və səbrli olmalıdır. O, unutmamalıdır ki, həyatda səhvlər yox, dərslər vardır. Bu o deməkdir ki, biz səhvlərimizdən dərslər alaq, səhvlərimizin pis yox olduğunu dərk edək. Əlbəttə, nəyisə öyrənmək üçün bəzən tez oyanmaq, az yatmaq lazım gəlir. Biz tələbələr bu çətinliklərə dözmək, səbr etməklə istəklərimizə nail ola bilərik. Nə zamansa bunun bəhrəsini şübhəsiz görəcəyik”. (L.H. magistr).

“Tələbə sual verməkdən çəkinməməli. Tələbə sözünün üç fərqli dillərdəki mənalarından da aydın olur ki, o daim axtarmalı, araşdırmalar aparmalı və sual edən olmalıdır. Dahi insanları hər zaman onlarda olan maraq hissi

¹¹¹ Bakı Dövlət Universitetinin Pedaqogika kafedrasının dosenti

kəşflər etməyə yönəlmişdir. Müəllimə sual verən tələbə nəyisə öyrənmək istəyir. Suala cavab tapmaq üçün araşdırmalar aparır, əlavə informasiya toplayır, sözün həqiqi mənasında qavrayır və dərk edir” (A.Q.)

“Tələbə universitet həyatına başladığı andan gələcəkdə hansı sahə üzrə ixtisaslaşdığını müəyyən etməli, qarşısına məqsəd qoymalıdır. Yüksək hazırlıqlı bir kadr olmaq üçün öz peşəsinin incəliklərini dərinlən öyrənməlidir. Tələbə seminarlara ancaq qiymət almaq üçün hazırlaşmamalı, əldə etdiyi informasiyaları dərk etməlidir. Bu, bu gün tələbələrin ən böyük problemidir. Bunun əsas səbəbi onların öz ixtisasına marağının olmaması, yanlış seçim etməsidir” (X.M. magistr).

Göründüyü kimi verilən cavablar müxtəlifdir. Yazılardan aydın olur ki, tələbə ali təhsil müəssisələrində təhsil alan nizam-intizamlı, demokratik düşüncəli, özünə və müəlliminə hörmət edən, öz sözünü deyər bilən, elmi yeniliklərə, texnologiyalara yiyələnən, cəmiyyətdə layiqli yer tutmağa çalışan gəncdir. Görəsən bu gün ali təhsil ocaqlarında oxuyan tələbələrin hamısı bu tələbləri doğruldurmu? Verilən cavablara diqqət etdikdə görürük ki, heç də bütün tələbələr bu amalla yaşamır. Bir çoxları universitetdə təhsil almaq, bilik əldə etmək üçün deyil, sadəcə diplom almaq, özünü göstərmək, gün keçirmək üçün gəlir.

Tələbənin özünün qeyd etdiyi kimi “Əgər tələbə öz biliyi sayəsində diplom alırsa, bu, onun gələcək fəaliyyətində özünə və işlədiyi müəssisəyə də xeyir gətirə bilər”. Yəni, insan öz zəhməti, biliyi sayəsində müəyyən sənətə yiyələnərsə onda onun özünə inam hissi də güclü olar və uğurları da çoxalar. Bu məsələ də ailədən də çox şey asılıdır. Çox zaman valideynlər peşə seçimində övladlarının fikrini və qabiliyyətlərini nəzərə almadan qərar verirlər. İstəmədiyi bir fakültə, sevmədiyi peşə. Əlbəttə belə olduqda tələbə oxumaqda çətinlik çəkir, sevmədiyi işlə məşğul olmaq ona əzab verir. Nəticə verməyən bir təhsil, təhsil illəri insan ömrünün heçə xərclənməsi mahiyyətini daşıyır.

Əksinə, valideynlər övladlarının istək və arzularını nəzərə alaraq onlara dəstək versələr daha çox uğur əldə edərlər. prof. M.İlyasov özünün “Peşə, ixtisas seçimi” kitabında qeyd edir ki, “Peşə seçmək insanın ikinci doğuluşudur. Bu “doğuluş” düzgün olduqda seçim peşə seçən gəncin zövqünə, biliyinə, bacarıq və qabiliyyətinə, imkanlarına müvafiq gəldikdə o, həmişə öz işindən, çəkdiyi zəhmətdən zövq alır, işini sevir, onu həvəslə, zövqlə icra edir. Bu seçim düzgün aparılmadıqda isə insan həmişə özündən, öz peşə və ixtisasından narazı qalır. Ya bütün həyatı boyu bu narazılıqlar içərisində yaşayır, ya da peşə və ixtisas sahəsini dəyişmək, başqa sahələrə üz tutmaq məcburiyyətində qalır. Bu isə əlavə vaxt itkisi, əlavə çətinliklərlə qarşılaşmaq deməkdir.

Sözsüz ki, bu vaxt itkisi tələbəyə heç nə qazandırmır. Sanki o, özünün ən qiymətli gənclik illərini havaya sovurur, birtəhər universiteti bitirir, diplom alır, amma heç bir bilik və bacarıq əldə etmir və cəmiyyətdə layiqli yer tuta bilmir. Elə buna görə də peşə və ixtisas seçərkən diqqətli olmalı, hər kəs özünün qabiliyyətinə, ruhuna uyğun ixtisas seçməyə çalışmalıdır. Bu məsələdə valideynlər də diqqətli olmalı, öz istəklərini deyil, övladlarının nə istədiklərinə, bilik və qabiliyyətlərinə önəm verməli, düzgün seçimlərinə kömək etməlidirlər. Belə ki, seçim düzgün olduqda fəaliyyət prosesi də maraqlı, mənalı, ruhu oxşayan olacaqdır. Necə ki, dahi M.Şəhriyar yazırdı:

Sevdiyən sənəti intixab etsən,
Yoruldu deməzsən nə qədər getsən.
Könül verdiyin iş ucaldar səni,
Könül vermədiyən qocaldar səni.

Yaxşı mütəxəssis olmaq üçün yaxşı oxumaq vacibdir, bu da tələbədən səbr, təmkin və zəhmət tələb edir. Tələbə təkcə qiymət üçün oxumamalıdır. Aldığı biliyi, informasiyanı dərk etməli, təcrübədə yoxlamalıdır. Müəllimə sual verməkdən, bilmədiyini soruşmaqdan çəkinməməlidir. Əlbəttə, bu məqamda müəllim tələbəyə şərait yaratmalı, onun suallarına diqqətlə qulaq asaraq düzgün istiqamət verməlidir.

Magistr N.M. yazır: “Tələbə necə olmalıdır və ya tələbə kimdir? sualına mən belə cavab verərdim: Tələbə yeniliklərə, yeni texnologiyalara yiyələnən, müstəqil düşünən, çalışqan, mədəni, öz hüquqlarını müdafiə edən, məsuliyyətli, savadlı, yüksək əxlaqi keyfiyyətlərə malik insan olmalıdır”.

İndiki dövrdə tələbə olmaq çətinidir. Çünki özün üçün yox, qiymət üçün oxuyursan. Gündəlik qiymət, kollokviumlar, stress... Əgər imkanım olsaydı müasir tələbə ola bilərdim. Amma irəliləmək qeyri-mümkündür. Məsələn, mən proyektlər məqalələr hazırladığım halda bunu bir yerə çıxarıb işləyə, göstərə bilmirəm.

“Əgər dahisənsə və bunu heç bir yerdə göstərə bilmirsənsə, o bildiyin heç bir şeydir”.

“İndiki tələbələrin çoxu deyir ki, “Dövlət bizə şərait yaratmalıdır”. Mənə görə bu belə deyil. Çünki, dövlətdən nə isə ummaq, “Həmişə dövlət bizə kömək etməlidir” demək düzgün deyil. İnsanın öz inkişafı olmalıdır, tələbə düşünməməlidir ki, kimsə mənim əlimdən tutsun, nə isə eləsin. Tələbələr özləri araşdırmalar aparmalı, öz karyerasını özü qurmağı bacarmalıdır. Bununla yanaşı tələbə özünü, həyatı dərk etmək üçün müxtəlif ədəbiyyatlar oxumalıdır. Dediklərimi belə ümumiləşdirərəm ki, “biz tələbələr heç kimdən heç nə ummadan öz üzərimizdə işləməliyik”. (Jurnalistika fak. Mirmöhşün Mirvəlişi).

“Müəllimlərlə tələbələr arasında müəyyən sərhəd olur, mən istərdim ki, bu sərhəd olmasın və biz dərs haqqında öz fikirlərimizi çəkinmədən bildirək, suallarımızı rahat verə bilək. Bəzən belə hallarla qarşılaşırıq ki, sual verərkən müəllim bizə qınayıcı və sındırıcı nəzərlərlə baxır. Bəzən də sualın cavabını bilmədiyi üçün tələbənin fikrini yayındırmağa çalışır. Bu halların baş verməməsinə istərdim” (Tarix fakültəsi Novruzova Aytəkin).

“Təcrübə yoxdur. Hər şeyi nəzəri öyrədirlər. Təcrübə olsa dərs daha maraqlı olar. Tələbələrin kəsiri də az olar. İş həyatımızda da rahat olarıq. Təhsil sistemində bu məsələ öz əksini tapsa, müəllimə də tələbəyə də hər şey asan olar. Bu biliyin mənimsənilməsinə çox kömək edər (SEP fakültəsi Qarayev Məhəmməd).

DİL VƏ ƏDƏBİYYAT

Göründüyü kimi tələbələrin toxunduğu bir məsələ də indiki dövrdə oxumağın çətin olduğu, əlavə fənlərin çoxluğu, müstəqil işləmək, məqalələr hazırlamaq, onları nəşr etdirməkdə çətinliklərin olduğu göstərilir. Əlbəttə, bəzi məsələlərdə müəyyən mənada tələbə haqlıdır. İxtisas fənlərinə daha çox saat ayrılrsa, daha yaxşı olar. Lakin tələbə bilməlidir ki, universitetdə təhsil alır, universal biliklər əldə edir, hərtərəfli inkişafa sahib olur.

Bu günün tələbəsi müstəqilliyi, sərbəst düşünməyi istəyir. Müəllim ona istiqamət verə bilər, ədəbiyyat da göstərir, lakin onu oxumağa məcbur edə bilməz. Tələbə özü axtarmalı, özü nəticə çıxarmalı, əsl tələbə belə yaranır. Bu günkü elmi-texniki tərəqqi, tələbələr üçün yaradılan şərait imkan verir ki, o, öz üzərində müstəqil işləsin, axtarışlar aparsın, xarici ölkələrlə əlaqə yaratsın, elmi məlumatlar əldə etsin, öz elmi biliyini və elmi potensialını artırsın. Tələbə dərstdə qaib almasın deyə yox, bilik almaq üçün oturmalıdır. Bu məsələyə müəllim-tələbə münasibəti də güclü təsir edir. Əslində bu məsələ o qədər də asan deyil, çünki müəllim heyətində müxtəlif yaşlarda, müxtəlif dövrlərdə təhsil alan müəllimlər olduğu kimi, tələbələr də müxtəlif yaşda, psixologiyada olur. Müxtəlif ailələrdə tərbiyə alır. Bu baxımdan müəllim hər bir tələbəyə fərdi yanaşmalı, onların arasında səmimi hörmət və məhəbbət, valideyn övlad münasibəti yaranarsa bu işin xeyrinə olar. Əks təqdirdə bu uğursuz nəticəyə gətirib çıxarar. Növbəti məqalələrdə qoyulan digər məsələlərə də münasibət bildiriləcək.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Uşaq hüquqları haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu
2. L.Qasımova, R.Mahmudova "Pedaqogika", Bakı 2013
3. F.İbrahimov, R.Hüseynzadə "Pedaqogika, Bakı 2013
4. Ə.Əlizadə "Müasir Azərbaycan məktəbinin psixoloji problemləri", Bakı 1998
5. Z.Qaralov "Tərbiyə", 3 cild, Bakı 2003
6. Z.Qaralov "İdeologiya və mənəviyyat", Bakı 2008
7. Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası. 24 oktyabr, 2013

Açar sözlər: *təhsil, təlim, tərbiyə, müəllim, tələbə*

Key words: *education, training, upbringing, teacher, student*

Ключевые слова: *образование, обучение, воспитание, учитель, студент*